

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

**Ministerie van
Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties**

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Kenmerk
2019-0000162661

Uw kenmerk

Datum 9 mei 2019
Betreft nieuwe stembiljetten

In mijn brief van 15 juni 2018¹ heb ik aangekondigd stappen te willen zetten om experimenten mogelijk te maken met een nieuw stembiljet en daartoe in 2019 concrete voorstellen te zullen doen zodat de Tweede Kamer zich daarover kan uitspreken.

Deze brief bevat de twee concepten van de stembiljetten waarmee ik experimenten wil gaan uitvoeren bij de verkiezingen. Om dat mogelijk te maken heb ik het voornemen om zo spoedig mogelijk een experimentenwet bij de Tweede Kamer in te dienen. De brief bevat ook de uitkomsten van de test die op 21 november 2018 (parallel aan de herindelingsverkiezingen) is gehouden met de concepten van de nieuwe stembiljetten.

Een nieuw stembiljet is nodig

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) wil nieuwe stembiljetten ontwikkelen die ook elektronisch te tellen zijn. Al in 2012 is hiervoor een verkenning gestart. Een nieuw stembiljet is wenselijk, omdat het huidige stembiljet (te) groot is en daardoor zowel voor de stembureaus als voor veel kiezers lastig hanteerbaar.

Het grote formaat van het huidige stembiljet leidt ertoe dat het tellen van het huidige stembiljet lang duurt. Alleen al het uitvouwen van het stembiljet kost de stembureaus veel tijd. Gemeenten dringen daarom al jaren aan op het invoeren van een ander stembiljet dat makkelijker, sneller en ook elektronisch te tellen is.

Door zijn omvang is het huidige stembiljet niet voor alle kiezers goed leesbaar en ook met hulpmiddelen (zoals een mal voor blinden en slechtzienden) moeilijk te gebruiken. Voor logo's van de partijen is op het huidige stembiljet geen ruimte, terwijl logo's het stembiljet voor laaggeletterde kiezers toegankelijker maken. Voor de kiezers in het buitenland is een kleiner stembiljet nodig om het per mail naar de kiezers te kunnen sturen zodat die nog voldoende tijd hebben om de stem bij het briefstembureau te krijgen.

¹ TK 2017/2018, 31 142, nr. 83.

Voorstellen voor nieuwe stembiljetten

In 2011² is al geïnventariseerd welke stembiljetten andere landen gebruiken. Op basis daarvan is nagegaan welke nieuwe stembiljetten voor Nederland ontwikkeld zouden kunnen worden. Omdat in ons stelsel het aantal partijen dat kan deelnemen aan de verkiezingen onbeperkt is, het aantal kandidaten per partij maximaal 80 kan bedragen én de kiezer een keuze moet kunnen maken op een kandidaat, zijn er beperkte mogelijkheden om een kleiner stembiljet te realiseren. In casu zijn twee verschillende stembiljetten mogelijk die voldoen aan ons stelsel dat de kiezer stemt op een kandidaat, die klein zijn en elektronisch geteld kunnen worden.

De soorten stembiljetten waarmee ik wil gaan experimenteren zijn:

1. *Stembiljet per lijst/partij en namen van kandidaten*

Verschillende landen, bijvoorbeeld Noorwegen en Zweden, gebruiken een stembiljet waarop de naam (met logo) staat van de partij en de namen van de personen die voor die partij kandidaat zijn. Het is veelal een stembiljet met een A4 formaat. Er zijn voor de kiezers evenveel stembiljetten beschikbaar als het aantal partijen dat deelneemt aan de verkiezing. De kiezer pakt in het stemlokaal/stemhokje het stembiljet van de partij waarop hij/zij wil stemmen en maakt daarop een keuze voor een kandidaat. Zou zo'n stembiljet in Nederland gebruikt worden, dan kunnen op het stembiljet staan de naam, voorletters, (eventueel) roepnaam, gemeente of woonplaats en eventueel het geslacht van de kandidaten.

In bijlage 1 bij deze brief is afgebeeld hoe een dergelijk stembiljet voor onze verkiezingen eruit kan zien. In die bijlage is ook een stemhokje afgebeeld dat in Noorwegen wordt gebruikt. Nederland zou een vergelijkbaar³ stemhokje kunnen gebruiken.

2. *Stembiljet met lijsten/partijen en kandidaatnummers*

Op dit stembiljet staan de namen van de partijen, de partijlogo's en de nummers van kandidaten. De kiezer stemt door eerst het vakje bij de partij van zijn keuze in te kleuren en vervolgens het vakje van de kandidaat van de partij waarop hij/zij wil stemmen. In het stemhokje is een overzicht van kandidaten beschikbaar zodat de kiezer ziet welke kandidaten op de lijst staan. In het overzicht van kandidaten staan alle gegevens die nu ook op het stembiljet staan, dat wil zeggen de naam, voorletters, (eventueel) roepnaam, gemeente of woonplaats en eventueel het geslacht van de kandidaten. Een afbeelding van hoe dit stembiljet eruit zou kunnen zien, treft u als bijlage 2 bij deze brief aan.

Test 21 november 2018 met nieuwe stembiljetten

In 2012 en 2015 zijn testen uitgevoerd met de hiervoor beschreven stembiljetten. De rapportages van deze testen heeft de Tweede Kamer ontvangen⁴. Op 21 november 2018 is een nieuwe test gehouden parallel aan de herindelingsverkiezingen in Groningen, Altena en Hoeksche Waard. De test vond

² TK 2011/2012, 33000 VII, nr. 126.

³ De vakjes zouden in Nederland afgesloten kunnen worden zodat niet te zien is van welke partij meer c.q. minder stembiljetten zijn gepakt door de kiezers.

⁴ TK 2011/2012, 33 000 VII, nr. 126, TK 2013/2014, 31 142, nr. 37 en TK 2015/2016, 31 142, nr. 55.

in deze gemeenten uiteraard plaats met medewerking van de gemeenten. In totaal hebben ruim 2.800 kiezers met de nieuwe stembiljetten een teststem uitgebracht. Het verslag van de test treft u (als bijlage 3) bij deze brief aan.

De resultaten van de test zijn naar mijn mening positief. Zeker als daarbij ook nog in ogenschouw wordt genomen dat voorafgaand aan de test de kiezers niet zijn voorgelicht/geïnformeerd over (het stemmen met) het nieuwe stembiljet. Ter plaatse werd de kiezer gevraagd om mee te doen aan de test en dan kreeg de kiezer voor het eerst het nieuwe stembiljet te zien en kreeg hij/zij daarover een korte uitleg. Uiteraard zal, als een nieuw stembiljet wordt ingevoerd, een intensieve voorlichtingscampagne worden gevoerd om kiezers te informeren over het nieuwe stembiljet. Er zullen dan ook mogelijkheden worden geboden om te oefenen⁵ met het nieuwe stembiljet. Dat is ook gebeurd voor de kiezers in het buitenland die al in 2014 en 2017 met een nieuw stembiljet hebben gestemd.

Resultaten

1. Stembiljet per lijst/partij en namen van kandidaten

Ook uit de test van 21 november 2018 blijkt dat kiezers begrijpen dat elke partij een apart stembiljet heeft. De kiezer bepaalt van welke partij hij/zij een stembiljet wil gebruiken. Dat vervolgens op dat stembiljet bij één kandidaat een vakje moet worden ingekleurd begrijpen de kiezers ook. Bijna geen enkele kiezer vergist zich en brengt als gevolg daarvan een ongeldige stem uit.

2. Stembiljet met lijsten/partijen en kandidaatnummers

Met dit stembiljet zijn bij de test van 21 november 2018 veel betere resultaten bereikt dan bij eerdere testen. De aanpassingen die zijn doorgevoerd (naar aanleiding van de uitkomsten van eerdere testen) om het stembiljet begrijpelijker te maken, werpen vruchten af. Kiezers begrijpen nu beter dat op dit stembiljet twee keuzes gemaakt moeten worden (op een partij en op een kandidaat) om een geldige stem uit te brengen.

Aan de hand van de door de gemeenten gepubliceerde uitkomsten van de tellingen in de stemlokalen waar de testlocaties gesitueerd waren, is nagegaan of het percentage ongeldige stemmen bij de echte verkiezing afweek van het percentage ongeldige stemmen bij de test. Dezelfde vergelijking is gemaakt voor het percentage stemmen dat bij de echte verkiezing en bij de test is uitgebracht op de nr. 1, de nr. 2 en op de overige kandidaten die op de lijsten stonden. De vergelijking laat geen grote verschillen zien. Wel moet er altijd rekening mee worden gehouden dat testpersonen zich in een testsituatie anders kunnen gedragen.

Hoe verder?

Om de voorgestelde nieuwe stembiljetten te kunnen gebruiken bij verkiezingen is een wettelijke grondslag noodzakelijk. Mijn voorkeur gaat ernaar uit, zoals ik ook heb aangegeven in mijn brief van 15 juni 2018, om een tijdelijke experimentenwet bij de Tweede Kamer in te dienen om het mogelijk te maken dat bij verkiezingen een aantal keren kan worden geëxperimenteerd met (de introductie van) de nieuwe stembiljetten. Experimenteren voordat een nieuw

⁵ Voor de kiezers in het buitenland is een oefenvoorziening beschikbaar. Zie <https://nieuwstembiljetvanuithetbuitenland.nl/>

stembiljet landelijk wordt ingevoerd is wenselijk. Zo bieden de experimenten duidelijkheid over de werking in de praktijk en geven zij inzicht in de wijze waarop kiezers het beste kunnen worden voorgelicht en ondersteund, bijvoorbeeld met hulpmiddelen, bij het gebruik van een nieuw stembiljet.

De planning die mij voor ogen staat is om zo snel als mogelijk een voorstel voor een experimentenwet bij uw Kamer in te dienen zodat in ieder geval in 2021 het eerste experiment zou kunnen plaatsvinden.

Het invoeren van een nieuw stembiljet is een zeer belangrijke verandering in ons stemproces. Daarom moet het invoeringsproces heel zorgvuldig gebeuren. Ik ben van mening dat het tijd is om deze stap te zetten. Het is nodig om het telproces bij onze verkiezingen te vernieuwen en te verbeteren. Het is ook nodig om voortgang te boeken in het toegankelijker maken van het stemproces voor de kiezers.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

drs. K.H. Ollongren